

Demograficzno-osadnicze uwarunkowania rozwoju OM i migracje

Zespół autorski: Przemysław Śleszyński, Rafał Wiśniewski

Diagnoza

Rozpraszanie zabudowy jest najpoważniejszym problemem osadniczym aglomeracji, bezwzględnie wymagającym podjęcia kroków do jego ograniczenia. Powoduje to wymierne straty i koszty, m.in. niski standard zamieszkania, wysokie koszty życia i działalności, pochłanianie coraz większych terenów na potrzeby infrastrukturalne, pogorszenie się dostępności przestrzennej, zbyt wysokie koszty budowy oraz obsługi infrastruktury technicznej i usług, koszty środowiskowe. Gęstość zaludnienia, będącą uniwersalną miarą intensywności użytkowania, w strefie bezpośrednio graniczącej z Trójmiastem jest często podobna, jak dla wielu obszarów peryferyjnych. Świadczy to o ekstensywności użytkowania, pomimo silnego napływu ludności i inwestycji mieszkaniowych.

Widoczne są problemy demograficzne, wynikające z drugiego przejścia demograficznego (m.in. niższa stopa urodzeń, spadek współczynnika dzietności, przesuwanie się wieku najwyższej płodności kobiet). Jednak na tle kraju społeczeństwo analizowanego obszaru wykazuje się lepszą dobrą kondycją demograficzną. Istnieje jednak wyraźne zróżnicowanie przestrzenne analizowanych zjawisk. Negatywnie wyróżnia się rdzeń OM (zwłaszcza Sopot), a pozytywnie pozostały obszar.

Procesy depopulacyjne zachodzą z małą intensywnością. Również prognozy demograficzne odnośnie przyrostu ludnościowego nie są negatywne dla analizowanego obszaru. Wynika to zwłaszcza z sytuacji obserwowanej w prężnych demograficznie Kaszubach. Natomiast rdzeń OM będzie podlegał depopulacji.

W warunkach niskiej stopy urodzeń to migracje są kluczowym czynnikiem zmian demograficznych na danym obszarze, zwłaszcza w strefach suburbanizacji i w regionach depopulacyjnych. Pozytywnym zjawiskiem jest duża zlewnia migracyjna, wykraczająca znacznie poza granice województwa pomorskiego.

Jedną z poważnych zmian demograficznych ostatnich dwóch dekad jest proces starzenia się społeczeństwa, czyli wzrostu odsetka osób, które ukończyły 65 lat. Wzrost ten zależy po pierwsze od wydłużenia życia (postęp cywilizacyjno-medyczny, poprawa jakości i trybu życia), a po drugie ze spadku rozrodzności, przez co maleje odsetek dzieci i młodzieży. Wskaźnik dzietności, chociaż lepszy na tle kraju (1,6 w strefie podmiejskiej wobec ok. 1,2 w kraju), nadal nie zapewnia prostej zastępowalności pokoleń (2,1). Uogólniając, społeczeństwa miast OM można uznać za stare demograficznie, natomiast całą zachodnią część obszaru uzupełniającego jest wyraźnie 'młodsza' (choć i tam zachodzi proces starzenia się społeczeństwa). Może to prowadzić do różnorodnych problemów: począwszy od właściwego

funkcjonowania rynku pracy, poprzez zapewnienie właściwej opieki medycznej i socjalnej, po problem niewydolności systemów podatkowych (brak wpływów do budżetu samorządów).

Zróżnicowanie w ramach obszaru metropolitalnego

- ubytkiem naturalnym ludności charakteryzuje się rdzeń OM, podczas gdy pozostałe dwie strefy (tj. bezpośrednie otoczenie rdzenia OM oraz pozostałe gminy OM) wykazują się przyrostem naturalnym, chociaż tempo tego przyrostu ciągle maleje;
- współczynnik dzietności wyraźnie wyższy w podregionie gdańskim, wyższy niż w całym woj. pomorskim i w Polsce; natomiast współczynnik dzietności w Gdańsku, Gdyni i Sopocie wykazuje wartości niższe niż średnia krajowa i wojewódzka (jest też porównywalny do innych dużych miast);
- występuje małe zagrożenie procesami depopulacji; typ depopulacyjny reprezentuje rdzeń OM oraz kilka gmin pozostałych dwóch stref; również prognozy demograficzne są optymistyczne dla analizowanego obszaru, ale wyłącznie za sprawą rozwoju ludnościowego obszaru uzupełniającego;
- zlewnia migracyjna wykracza znacznie poza granice obecnego województwa, a ośrodek trójmiejski skutecznie konkuruje w pozyskiwaniu migrantów zwłaszcza z Olsztynem, a częściowo z Bydgoszczą;
- strefa suburbanizacji rezydencjalnej i najsilniejszych relacji rdzeń-otoczenie jest stosunkowo niewielka, przynajmniej w porównaniu z zasięgiem wyznaczonego obszaru metropolitalnego (jest to zresztą wniosek co do zasięgu OM);
- spadek odsetka osób w wieku produkcyjnym obserwowany jest we wszystkich strefach OM, przy czym w rdzeniu OM pozostaje na najniższym poziomie. Rdzeń OM charakteryzuje się ponadto niekorzystnymi relacjami między analizowanymi grupami wieku z szybko zwiększającą się grupą osób w wieku poprodukcyjnym; stosunkowo korzystne relacje między grupami wiekowymi występują w pozostałych dwóch strefach;
- wyraźnie zróżnicowany obszar OM pod względem wartości współczynnika starości demograficznej – starzejące się miasta, w tym rdzeń OM (faza starości demograficznej) oraz 'młodsza' zachodnia część OM, chociaż i tam proces ten postępuje.

Benchmarking – obszar metropolitalny na tle innych

Ogólny wniosek z porównania polskich obszarów metropolitalnych, tj. Trójmiasta, Poznania i Wrocławia jest taki, że lepszą kondycją demograficzną charakteryzują się otoczenia OM, niż ich rdzenie. We wszystkich analizowanych przypadkach zachodzi proces dekoncentracji ludności w rdzeniach obszarów metropolitalnych, najintensywniej w Poznaniu, a we Wrocławiu i w Trójmieście na podobnym poziomie. Występuje natomiast dynamiczny wzrost ludności w otoczeniu obszarów metropolitalnych, przede wszystkim w przypadku podregionu gdańskiego, co należy uznać za duży atut rozwojowy w dłuższej perspektywie czasowej (dla obszarów podmiejskich). Ten dynamiczny wzrost wynika nie tylko z 'klasycznej' suburbanizacji rezydencjalnej, ale także z powodu wciąż wysokiego (na tle kraju) wskaźnika

przyrostu naturalnego. W przypadku OM Göteborga oraz OM Turku aż tak duże dysproporcje w zmianach liczby ludności w relacji rdzeń-otoczenie nie występują (co należy tłumaczyć faktem zajęcia głównego procesu suburbanizacji w przeszłości). Rozwój ludnościowy dotyczy zarówno rdzenia OM jak i jego otoczenia. W przypadku OM Göteborga procesy miastotwórcze (centrotwórcze) są na tyle silne, że miasto prężniej rozwija się demograficznie, niż jego suburbia. OM Trójmiasta wyróżnia się ponadto stosunkowo dobrymi relacjami między analizowanymi ekonomicznymi grupami wieku oraz wysokim (na tle kraju) wskaźnikiem dzietności.

Silne strony

- Korzystna struktura wieku w drugiej i trzeciej strefie OM (stosunkowo młode społeczeństwo).
- Relatywnie niższy udział ludności starszej.
- Relatywnie wysoki przyrost naturalny (strefa druga i trzecia).
- Korzystne trendy rozwoju ludnościowego (na podstawie obserwacji okresu 1995-2013), głównie w zachodniej części OM.
- Dość równomierna sieć osadnicza w strefie drugiej i trzeciej.
- Duży zasięg oddziaływania migracyjnego, co jest istotne w warunkach niskiego przyrostu naturalnego, a szczególnie w warunkach ubytku naturalnego.
- Liczna populacja osób w wieku produkcyjnym
- Umiarkowane skutki drugiego przejścia demograficznego.
- Sprzyjające otoczenie kulturowe (przywiązanie do wartości rodzinnych).
- Napływ młodszej, przedsiębiorczej ludności do rdzenia i sąsiadujących gmin.

Słabe strony

- Niekorzystna struktura demograficzna miast, zwłaszcza starość demograficzna.
- Postępujący proces starzenia się społeczeństwa, zwłaszcza w rdzeniu OM, a w dalszej perspektywie w otoczeniu.
- Niedopasowanie struktury płci w wieku 'małżeńskim', skutkujące osłabianiem szans na założenie rodziny (feminizacja dużych miast).
- Odptyw ludności z terenów peryferyjnych (krańce strefy trzeciej).
- Niekorzystne trendy rozwoju ludnościowego w miastach (na podstawie obserwacji okresu 1995-2013).
- Przeszacowanie inwestycyjnych terenów mieszkaniowych.
- Bardzo zła sytuacja demograficzna niektórych części rdzenia (Sopot, niektóre centralne dzielnice Gdyni i Gdańsk)
- Wysokie ceny mieszkań w rdzeniu.
- Niska efektywność systemów transportowo-osadniczych.
- Brak wiarygodnych prognoz demograficznych.

Szanse

- Koncentracja osadnicza obszarów peryferyjnych (wzmacnianie ośrodków gminnych).
- Intensywniejsze zagospodarowanie terenów leżących bliżej centrum i ograniczenie suburbanizacji.
- Spodziewane, relatywnie na tle kraju i innych OM, korzystne tendencje demograficzne.
- Napływ migracyjny do rdzenia aglomeracji i strefy podmiejskiej osób młodych i przedsiębiorczych.
- Wtórne wykorzystanie terenów depopulacyjnych na funkcje rekreacyjno-letniskowe.
- Aktywizacja ludności starszej w życie społeczne.
- Gospodarka 'silver economy'.
- Szanse na szerszy zasięg postulatów polityki prorodzinnej (np. karta dużej rodziny, żłobki przyzakładowe).

Zagrożenia

- Rozpraszanie zabudowy w skali lokalnej, narastanie chaosu przestrzennego i negatywnych skutków *urban sprawl*.
- Wysokie koszty utrzymania infrastruktury w strefie podmiejskiej (kosztem innych działań).
- Odptyw migracyjny z miast i terenów peryferyjnych i zubażanie kapitału ludzkiego.
- Postarzanie struktury wieku (ogółem).
- Spadek zasobów pracy.
- Lokalizacja osadnictwa na terenach nie nadających się i dekapitalizacja zabudowy.
- Spodziewane pogorszenie się struktury wieku w otoczeniu rdzenia.
- Polaryzacja przestrzenna.
- Niekontrolowany napływ imigrantów.
- Spadek wpływów podatkowych od osób pracujących, konieczność podnoszenia opłat lokalnych w celu utrzymania dotychczasowego standardu obsługi.

Podstawowe wyzwania dla rozwoju obszaru metropolitalnego

- Ograniczanie wewnętrznej, niekontrolowanej, chaotycznej urbanizacji i dekoncentracji aglomeracji, prowadzącej do polaryzacji przestrzennej, niskiej efektywności systemów obsługi i przemian struktur demograficznych, w tym ich niedopasowania.
- Utrzymanie dotychczasowego trendu rozwoju ludnościowego OM i polityka prorodzinna.
- Monitoring rzeczywistych przekształceń osadniczo-demograficznych i potrzeb infrastrukturalno-usługowych (brak dostatecznej wiedzy na temat powiązań funkcjonalnych wewnątrz OM, w tym analiz popytu na różną infrastrukturę i usługi w zmieniającej się rzeczywistości demograficznej).

Rekomendacje dla dalszych prac analitycznych

- Szczegółowa analiza rozpraszania zabudowy (w oparciu o najnowsze materiały teledetekcyjne i geodezyjne).
- Szacunek ludności faktycznie zamieszkałej, zwłaszcza w rdzeniu i bezpośredniej strefie podmiejskiej.
- Analiza powiązań funkcjonalnych związanych z migracjami.
- Diagnoza i prognoza rozwoju wiejskiej sieci osadniczej oraz funkcji ośrodków wiejskich.

- Własna, wiarygodna prognoza demograficzno-osadnicza (GUS-owskiej nie można przyjąć z powodu oparcia jej na ludności *de iure*).